

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ НА ВОЛИНІ В II ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Період кінця XVIII – початку XIX ст. як для України в цілому, так і для Волині зокрема, був часом важливих політичних і соціальних змін. Після трьох поділів Речі Посполитої (1772 р., 1793 р., 1795 р.) більшість українських територій опинилося у складі Російської імперії, що сприяло розповсюдженню її теренами у XIX столітті саме проросійських рухів та тенденцій у розвитку освіти та культури.

У середині XIX століття з метою просвітництва народу постала ідея створення православних братств. Для України це не було нововведенням, так як подібні організації вже існували у XVI–XVII ст. Щоправда мета та завдання створених братств суттєво відрізнялися від колишніх. У XVI–XVII століттях основною діяльністю таких організацій була боротьба проти національно-релігійного і соціального гніту та експансії католицизму. У XIX ст. це вже організації дещо іншого спрямування. Братства мали релігійно-благодійницький, культурно-просвітницький та пропагандистсько-виховний напрями. За допомогою братств влада хотіла «перевиховати» народ, вкорінюючи в нього дух покори та возвеличуючи роль царя в очах людей.

В історії становлення і діяльності таких братств Волинь посідає особливе місце. На території краю створюються центри з особливим призначенням, де постійно проводилася робота у справі просвіти народу. Такими центрами були Луцьк, Житомир, Острог, Кременець, Почаїв, Володимир, Четвертня, Дермань, Ковель, Романів, Пересопниця, Дворець, Хорошів, Чорна та ін.

Найбільшого розмаху братський рух набуває з 1864р., коли затверджено "Основні правила для установи православних братств". З того часу почали створюватися православні церковні братства, проект яких склав міністр внутрішніх справ П. О. Валуев, керуючись запискою «Про становище православного духовенства в Західному краю» П.М. Батюшкова. Братства засновувалися з благословення єпархіального архієрея після погодження статуту з губернським начальством. Відтворювані братства повинні були стати історичними наступниками православних спілок, що діяли в XVI-XVII ст. Їх завданнями було: протидія посяганням на права церкви з боку іновірців і розкольників; будівництво і прикраса православних храмів; справи благодійності; духовне просвітництво; взаємна підтримка.

Процес виникнення братств у регіонах Російської імперії протікав по-різному. Зокрема, у центральних і східних єпархіях він йшов складно, так як зустрічав перешкоди з боку як світської, так і церковної влади. Однак активна і корисна діяльність братств була більш ефективна, ніж діяльність заснованих майже одночасно з ними церковних попечительств. Саме це сприяло подоланню недовіри влади до братчиків. Незабаром братства вже мали свої керівні органи, статуту, печатки. Їх засновниками ставали представники інтелігенції як духовної, так і світської.

Кількість церковних братств зростала повільно, хоча Священний Синод постійно нагадував єпархіальним архієреям про необхідність збільшення їх кількості. Протягом 1864–1880 рр. в Російській імперії виникло всього 63 братства. А в період бурхливої діяльності православної церкви лише в західних губерніях у 1893 році налічувалось 159 братств. Найбільша їх кількість була зафіксована на території Волині. В період з 1864 р. по 1914 р. у цьому краї загалом відомо про 44 офіційно зареєстрованих братства. Назвемо лише деякі найбільш значимі: Луцьке Хрестовоздвиженське (1617 р.), Кременецьке Богоявленське Свято-Миколаївське (1636 р.), Острозьке Кирило-Мефодіївське (1865 р.), Володимир-Волинське Свято-Володимирське (1887 р.), Житомирське Свято-Володимир-Василіївське (1888 р.), братство імені князів Острозьких (1907 р.) та інші братства. Усі братства були засновані в різні періоди часу, за різних обставин та з різними цілями.

«Возрождение православия и русской народности в западно-русском крае и очищение на сколько возможно почвы православия от всякой примеси...». Це одна із цілей, яка зазначалася в статуті Кирило-Мефодіївського братства м. Острога. Ця організація була заснована 1865 року графинєю Антоніною Дмитрівною Блудовою. Свого часу її батько – граф Д. Блудов хотів заснувати братство з виховними закладами, де майбутні дружини російських священно-церковнослужителів отримували б досконалу російську освіту.

У свою чергу, метою Луцького православного Хрестовоздвиженського братства було сприяння панування духу єдності серед віруючих, прагнення до влаштування та підтримки в «благолепії» православних храмів, намагання консолідувати та посилювати в серцях громадян усвідомлення їхнього зв'язку з вітчизною не ненавистю та насиллям, а миром і любов'ю. Братство було впевнене, що за допомогою просвітництва та поширення книг духовно-морального змісту допомагає становленню народу в «благочестии».

Хрестовоздвиженське братство було засноване ще 1617 року з дозволу короля Сигізмунда III, котрий 1619 року дав Луцькому братству свою королівську грамоту, в якій писав: «Объявляю сею грамотою нашею всем вообще и каждому особо, кому о том должно будет ведать ныне и впредь «навсегда»: что в недавно бывший сильный пожар города нашего Луцка старинная тамошняя Русская богадельня сгорела до основания и что она, не имея никакого средства быть вновь построеною, не может ни призирать наших той религии своей, ни иметь надлежащего продовольствия. О сем

отозвавшись известные лица, как сословия дворянского Воеводства Волынского, как и простые люди сказанного нашего города Луцка, религии греческой, вознамерились по примеру других братств, и в оном городе нашем Луцке иметь братство милосердия. А потому Мы Король, рассмотревши внимательно их просьбу и мнение господ Совета и послов наших, и видя, что то дело достойное и спасительное...отдаем в собственность сгоревшую богадельню и землю прилегающую ».

6 серпня 1888 року на честь 900-річчя хрещення Русі князем Володимиром в м. Житомирі було відкрите Житомирське єпархіальне Св. Володимиро-Василівське православне братство. Воно було засноване саме при Житомирському Кафедральному Соборі, адже туди була надіслана 1874 року ікона св. Василя Великого з Василівського храму м. Овруча. Згідно з братським статутом, мета Житомирського єпархіального Володимиро-Василівського православного братства полягає в «охранении, собирании и сохранении» церковно-археологічних пам'яток Волинської єпархії, в попередженні православного народу від обернення в іновірство і сектантство та в сприянні поширення православної віри.

Кременецьке Богоявленське Свято-Миколаївське братство засновано за інших обставин. У листі до керуючого архієрея, в якому висловлено прохання про започаткування братства, було описано всі недоліки місцевої просвіти та розвитку православної віри. Зокрема, зверталась увага на значну нестачу «благолепия» місцевих церков і храмів, цілковиту відсутність богомольців при Кременецькому Богоявленському монастирі, загальну убогість, бідність, невігластво місцевих жителів. Задля боротьби зі злом, що панувало у місті, і було надіслано прохання про відродження Кременецького Богоявленського Свято-Миколаївського братства. 1880 року преосвященним Віталієм, єпископом Острозьким, Вікарієм Волинської єпархії, це братство було відновлене. Його метою була допомога православним церквам міста Кременця і його передмість, популяризація серед народу духовної просвіти через недільні та церковнопарафіяльні школи, організація духовних читань і позабогослужбених бесід, надання повчальних брошур у православному дусі і взагалі вкорінення у православних жителів відданості своїй вірі.

У пояснювальній записці про створення церковного братства на честь Святителя і Чудотворця Миколая в місті Дубно Волинської єпархії йдеться про те, що в місті є 4 церкви, а належним чином не влаштована жодна з них, проте, соборна церква найбільш бідна. Зовнішній вигляд будівлі вражає: занепаля карнизи, обсіпана штукатурка і почорніла побілка. До того ж будівля має відбиток католицького костюлу, хоча в 1855 році перетворена на православний собор. Таким чином, православні жителі міста сподівалися на допомогу у заснуванні при соборі братства. Це було здійснено в 1871 році.

1 січня 1870 року було засновано братство у Старокостянтинові «в честь основания города, и по храму Воздвижения Честного и Животворящего креста называется Святого Креста Братством». Пастор, котрий прибув у вересні 1869 року на нове місце роботи, запевняє, що «работы – бездна, а средств почти нисколько и ниоткуда. Не смотря на давнишнюю мою предприимчивость, мною уж начинает овладать сомнение в успехе дальнейшего хода работы, но в это самое время подоспела на помощь мысль об учреждении при Соборе попечительств». Але автор також підкреслює, що, отримавши назву «братства», організація могла б більш успішно діяти «во благо своих занятий».

Створення братств у XIX ст. було важливою подією в церковному житті і не лише. Саме ці організації взяли за мету пропагувати серед людей не тільки православну віру, але й освіченість та просвітництво. Також вони переймалися такими важливими питаннями, як підтримання краси та охайності православних храмів, розвиток медицини, промисловості тощо.